

Свириденко Олена Анатоліївна,
ад'юнкту докторантури та ад'
юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ЯК АПАРАТНОГО МЕТОДУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ НЕПОВНОЛІТНІХ СУБ'ЄКТІВ ТЯЖКИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Багато авторів, аналізуючи можливості широкого застосування поліграфічних досліджень у вітчизняній правозастосовній практиці, серед інших підстав констатують можливість їх використання в межах судово-психологічної експертизи. Зокрема, у публікаціях Д. О. Александрова, В. В. Чернея та І. М. Охріменка таку можливість застосування поліграфа включено до апаратних методів психофізіологічного дослідження індивідуально-психологічних реакцій і станів підекспертного. Загалом судово-психологічна експертиза є одним із видів судових експертиз, а отже, одним із засобів встановлення істини в судочинстві, джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Зважаючи на те, що численні складні закономірності й механізми психічної діяльності людини як об'єкти дослідження психології не є загальновідомими, вони, відповідно, належать до спеціальних знань. Тому для компетентного застосування таких спеціальних психологічних знань необхідним є проведення кваліфікованого дослідження, що вимагає залучення фахівця-експерта як суб'єкта спеціалізованої теоретичної підготовки та професійного володіння спеціальними психологічними методами й процедурами.

Зазначена проблематика набуває неабиякої актуальності, особливо якщо проблема експертного дослідження полягає у встановленні суб'єктивної сторони складів тяжких насильницьких правопорушень, учинених неповнолітніми. У разі вчинення неповнолітнім особливо тяжких насильницьких злочинів, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом

України, для з'ясування питання, чи міг він цілком усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою керував ними, фахівці мають провести судову експертизу в галузі дитячої психології, а зазначені питання може вирішити експерт-психолог.

Повне усвідомлення неповнолітнім власних дій передбачає правильне розуміння об'єктивного змісту своєї поведінки, цілей учинених дій, їх прямих і непрямих результатів, оцінку своєї поведінки з огляду на чинні правові норми та межі загальноприйнятої моралі. Здатність керувати власними діями полягає у вільному виборі як цілей дій, так і способів їх досягнення. Вибір цілей дій завжди нерозривно пов'язаний із мотивами поведінки людини, оскільки досягнення мети - одна з ланок у ланцюзі, що приєє реалізації мотивів і задоволенню потреб.

Здатність сповна усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними людина набуває за умов досягнення відносно високого рівня інтелектуальної й особистішої зрілості і є результатом психічного розвитку, показником його стану. Отже, для експертної оцінки здатності підлітків цілком усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними недостатньо досліджувати тільки стан їх розумового розвитку: у поведінці людини відображено інтелектуальні, мотиваційні, поведінкові та інші особистіші особливості. Тому визначення здатності неповнолітнього, підозрюваного в учиненні тяжкого насильницького злочину, свідомо регулювати свою поведінку в конкретних інкримінованих умовах має ґрунтуватися на здійсненні комплексного аналізу змісту психічної діяльності, у її цілісності та єдності.

Судово-психологічна експертиза неповнолітніх обвинувачуваних є одним із найбільш складних предметних видів експертизи. Це визначається необхідністю застосування спеціальних пізнань не тільки в загальній, віковій чи соціальній психології, а й у таких практичних дисциплінах, як патопсихологія та психофізіологія, що володіють арсеналом емпіричних засобів визначення психологічних особливостей розвитку та поведінки підлітків.

Якщо ж слідчий, прокурор або суддя ініціює проведення судово-психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинувачуваного у вчиненні тяжкого насильницького злочину, то зазвичай першочерговим завданням є встановлення ступеня його усвідомлення власних дій та адекватність мотиваційної сфери. Такі особливості можуть мати деформовані прояви як наслідок вікових особливостей перехідного віку, певних примежових відхилень психіки, таких, як акцентуації характеру, соціопатія або інші психопатичні розлади.

З огляду на специфіку вікових особливостей неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів, їх показання часто є усвідомлено чи несвідомо викривленими. Це потребує фіксування не лише формального змісту вербальних повідомлень, а й співвіднесення їх із показниками динамічних змін психофізіологічних реакцій, що їх супроводжують. Так, через мінливість змін психофізіологічних проявів, протокольна фіксація їх очевидних проявів, сприйнятих експертом візуально, є майже неможливою, або принаймні неповною. Зважаючи на свідому чи неусвідомлену схильність таких неповнолітніх підекспертних до нещирості, точне співвіднесення вербальних повідомлень із психофізіологічними реакціями вимагає їх документування, що неможливо без залучення спеціальних апаратних методів дослідження.

До таких апаратних методів діагностики змін мимовільних психофізіологічних реакцій, супроводжуючих відповідь на стимули-запитання, можна включити поліграф. Окрім чіткої фіксації відповідних психофізіологічних реакцій підекспертного, поліграф надає можливість роздрукування показників, які можна долучити до протоколу проведення експертного дослідження чи надати замовникові (слідчому, прокурору чи судді) разом із висновком як підтвердження адекватності або неадекватності вербальних повідомлень щодо обставин, які з'ясовувала призначена експертиза.